

NAN FILIPINAS

The Philippines

Translated by:

Saryong Gasatan

Illustrations by:

Rodrigo Aquino

Summer Institute of Linguistics - Philippines, Inc.

Translators

1975

Publishers

Published

in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

11-75-260

Printed in the Philippines

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second language learning into two steps--literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy materials which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

MRS. LICERIA BRILLANTES SORIANO
DIRECTOR
BUREAU OF ELEMENTARY EDUCATION

PREFACE

NAN FILIPINAS is a brief history of the Philippines. With it are some guides for good citizenship. This book is a translation of NAN PILIPINAS, a book prepared in the dialect of Northern Kankanay.

The contents of this book are designed to be educational and entertaining. It is the first publication made in the dialect of Southern Kalinga, and is expressly in the sub-dialect spoken in Mallango, Municipality of Tinglayan, Kalinga-Apayao. It is written to provide reading materials for use in the schools and in adult education classes.

Bruce Grayden
Summer Institute of Linguistics

NAN FILIPINAS

An outline map of the Philippines, showing the main archipelago and the island of Mindanao to the south. The map is drawn with simple black lines on a white background. The word "PHILIPPINES" is printed in a bold, sans-serif font to the left of the main island group. The "SULU SEA" is labeled in a smaller font in the water area between Mindanao and the main islands. The word "PHILIPPINES" is located at approximately [390, 215, 425, 440]. The word "SULU SEA" is located at approximately [675, 395, 695, 475].

PHILIPPINES

SULU SEA

Na Mapan Na Filipinas

NAN FILIPINAS

Nan Filipinas ad-adchuwan nan kakàit wi il-ili wi naliliwos à chanum. Nasurù na anchanay il-ili pituy lifu.

Nan Filipinas ananchay nisusuup ad China wi ilin na Insik. Iningkaw anun langtay wi luta ta namfotaangancha ta fayfay. Siyan innoy nan ummali wi iyIndonisyà ya iMalaya. Chichan ummunay ummali ta Filipinas. Nan inusar na uchum wi ummali, farangkay wi fangka wi namfallasiw tan fayfay.

NAN UMMUNAY TAKU TA FILIPINAS

Nan iyagta winnu ananchay Nigritu, chichan sikud wi ummiili ta Filipinas. Kakàitchay taku, mangngitit na long-agcha ya kurut na fuùcha.

Man-attuattuncha ta filfilig wi man-anap à matakuwancha. Manganuanupcha ya manarosaropcha. Awad nan iyAgta tan ilid Panay, Palawan ya Sambalis. Awad chana uchum tan il-ili ta Filipinas.

NAN UMMALI WI NARPU TA UCHUMI ILI

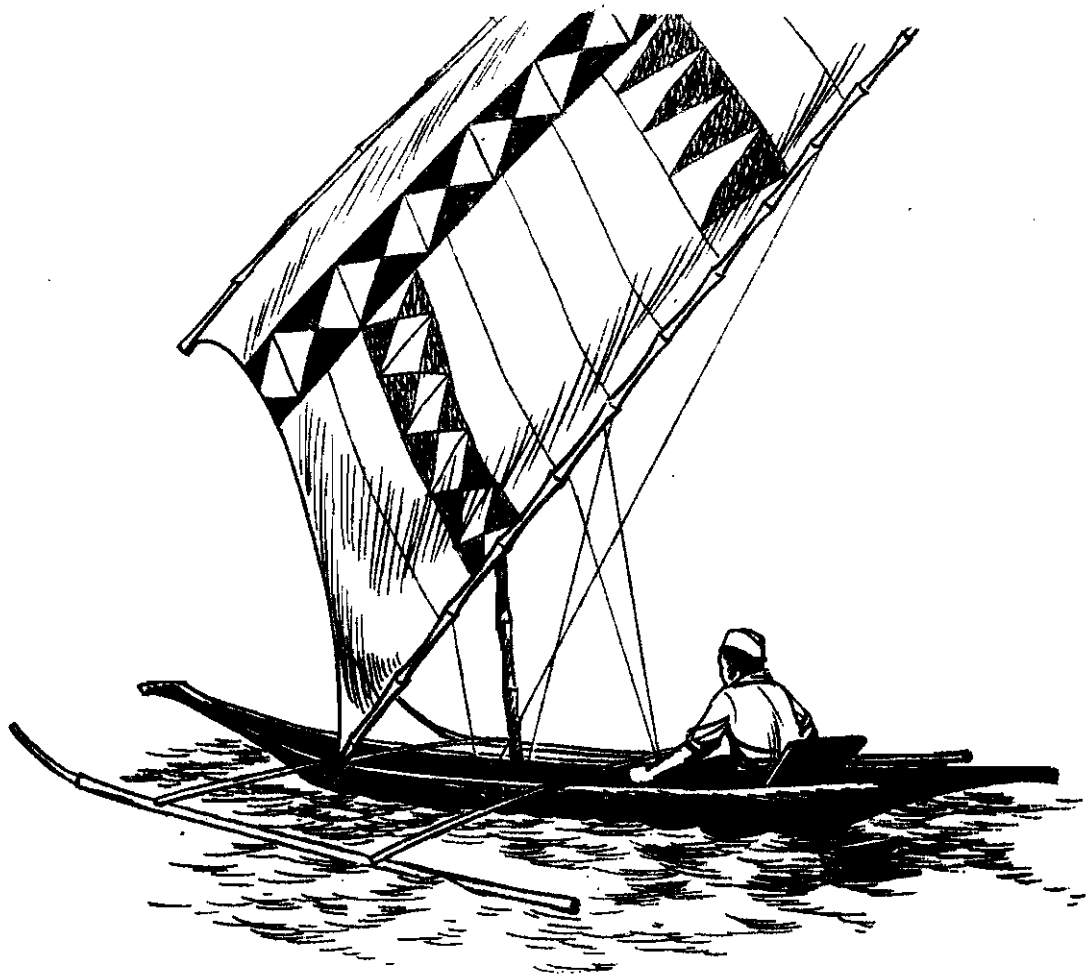
IYINDONISYA

iyIndonisya nan ummunay ummali ta Filipinas. Manachakkorcha ya man-anachucha. Man-anachun ongorcha. Ad Apayaw nan mail-an nan takuy anchana. Awad chana uchum tan uchumi il-ili.

IMALAYA

Nan iMalaya chichan narpuwantau. Chichan puun na iFuntuk, iKalingka ya iyIfugaw. Foon pun à kulischanucha. Akammuchay mangwà foroy ya mamura maan. Akammuchay mantuping ta payaw ya manguma. Chichan nangitudtuchu mamayaw ya manguma ta awi.

Lummaus ad nan ad-adchuwani tawon, ummalin uchumi iMalaya. Naacharcha. Iningkaw nan kufilnucha. Tungkar mamfufurun awad nan ap-apucha wi pangat ya furunnay miyagwan siya. Iningkawcha tan nanchoray luta ya man-atung tan maid pun ikawcha tan filfilig tan iningkawan nan ummunan filfilig. Chichan Tagalog ya Ilukanu ta sana. Nan nangudchi wi ummali wi iMalaya, chichan Moros. Iningkawchad Mindanaw. Chichan ummali wi ummasyà winnu ummili ta Filipinas. Niyam-am-amoscha ta sikud wi taku

wi umiili ta Filipinas. Foon pun à kulischanucha wi ummuna ingkana ta chummatngan na Ispanyor ya Amalikanu wi namachang an chicha.

NA TIMPON NA ISPANYOR

Na il-ili wi Ispanya ya Portugal ad Yuropa, chichan naachar ya fummaknang ta lufung. Chichan ummunay chummatong wi nalligwat ta safali wi ikaw.

Maid pun chingngorcha ta maipangkop ta Filipinas, ngim chingngorcha ta niyachani ta Filipinas wi siyan awachan nan ad-adchuwani wi likachu wi sichut, laya, fawang, pamminta ya chana uchumi murmura.

Finaunchà Magellan wi manganap tan annay ili. Inadchanchà siyà limà papur ya ad-adchuwani surchachu. Namfiyasicha ta arwaarway fayfay ingkana ta inilachay ili. Anancha siyan umayancha na ilitauy Filipinas wi siyan chinatongcha wi siyan ummillongancha.

Lapulapu

Iningkaw nan osay pangat na Filipinas wi Lapulapu. Chingngornan awad na ummali wi safali wi taku. Insib-at nan surchachuna wò kinufatcha chicha. Pinatoy Lapulapù Magellan tan achina pu pion na awad safali takù umali ta Filipinas.

Natoy ad à Magellan wi pangat na Ispanyor, ummawid na furunna. Impangon Sebastian del Cano ta osay papur ad illiwoscha ta innoycha ingkanà inchasanchan narpuwancha. Chichan ummunay nalliwsos ta lufung. Siyan nangwanay, na lufung nafuor, foon pù tanap.

Lummaus ad nan tawon, ummalin uchumi Ispanyor. Pinatoy na Filipinus à chicha. Na alin na Ispanyor, nansakana ad impaalinan ad-adchuwani surchachuna, impangun Legaspi. Chummatongcha ad achi pun na Filipinus nakapatoy tan kurang nan armascha. Iningkawhad asnay ilitauy Filipinas. Inngachanchan Filipinas ta ilitau ta somsom-onchan alichay Don Filipi. Nan-uwachan Filipinas.

Nansikab na fiyag ta timpon na Ispanyor. Na alid

Ispanya, kinogkogwanan pappayaw ya lutan na Filipinas. Inadchona ta takunay fafaknang, ad siya man-iw-iwaaronchan Filipinus tan anchanay pappayaw. Imfingayanchan Filipinus à sinnàit à achicha pu orog anon. Nautangan na Filipinus. Na uchumi Filipinus impaoycha chicha tan safali wi ili. Nan-iw-iwaaroncha chichà pummiyaancha. Nan afus à mamfarù fokas nan Filipinas nan chana ayu, falituk ya uchumi maara ta luta ad impaoychad ilicha. Innginachan uchum.

Iningkaw nan mamfaruy iyyalichay Ispanyor ta ilitauy Filipinas. Na osay pangkopchay ummali ta Filipinas pionchay kulischanun furunchay taku. Inyalichan papachicha à mangkulischanu ta Filipinas. Siyan pangkop nan nàwaan nan man-achakkor wi simfaan na Rumanu ta sana. Inyalichan uswilaan ya usptar. Ngim achi pun chana makafayad ta ing-ingwachay lawing ta Filipinas.

Nan-uswila ad à Jose Rizal wi osay naraing ta Filipinus, nangug-is à nibru. Imfakanan lawing wi ing-ingwan na Ispanyor ta Filipinas. Na piona ifakana ta Filipinus wi manliglikatcha ta lintog na Ispanyor. Nu màwa otyan, maaan

na Ispanyor ta Filipinas. Ummogyat na Ispanyor tan annan
laing Jose Rizal. Imfarudchà siya. Pinartukanchà siya ad
Lunita ad Manila.

Natoy à Rizal ngim awad na panunutna ya insursuratna, siyan nangitudtuchu tan nanun-ud ya nangis-isun siya. Ad-adchuan na papangat wi summiad wi nangipangu ta Filipinas wi nakakufat ta Ispanyor. Chicha cha Aguinaldo, Bonifacio, Mabini ancha uchum. Namfalin chana hirus winnu machaychayaw wi taku ta awi ya sana. Ngim à Jose Rizal siyan kangatuwan wi hiru ta Filipinas.

Nasuruk à turuy kasut na tawon wi nanliglikatan na Filipinas ta lintog na Ispanyor, achiyot chumatong na Amalikanu wi nangufat ta Ispanyor. Naitimpu wi kubkufaton na Filipinus na Ispanyor ta Filipinas. Namfafachang na Amalikanu ya Filipinus achiyot maafak na Ispanyor.

Nakangput ad nan kufat imfakan na Filipinus wi maaan na Amalikanu. Pionchay makaikad ta ilichay Filipinas. Nan Amalikanu foon pù pionchay lumayaw. Pionchay ingkaw ta fantayancha, fumachangcha à fumaruwan na Filipinas.

Summiad na papangat wi masmasikap wò kufatonchan Amalikanu. Impangucha Aguinaldo, Antonio Luna, Mabini,

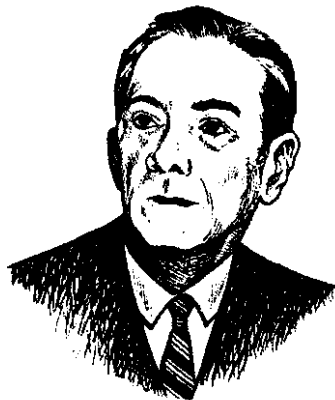
Apolinario Mabini

del Pilar ya uchum. Foon pù lobjong na Filipinus wi nakapatoy tan Amalikanu tan kurang na armascha. Impapilitchay nakapatoy ingkanà chimpap na Amalikanu Aguinaldo, achiyot na Filipinus nansuku.

NA TIMPUN NAN AMALIKANU

Na timpun nan Amalikanu impafaruchan uswilaan, uspitar ya arsa. Inyalichan safali wi simfaan wi ananchay Anglikan. Impuistuchan surchachucha tan Filipinas. Awadhad Fagy, Kaviti, Pampangga ya uchumi ili.

Fummarun ilitauy Filipinas. Achun nakaachar ad inlukichay namanpanunut à fumaruwan na ili ya kufilnu nu lumayaw nan Amalikanu. Na namanpanunut chicha cha Manuel L. Quezon, Manuel Roxas ya Elpidio Quirino. Imfakacha asin wi lumayaw na Amalikanu. Anan na Amalikanu achipay lobjongyuy makaikad ta iliyuy Filipinas. Inadchan na Amalikanun Filipinas à simpuruy tawon à mansakanaan

Manuel L. Quezon

ta fumukud na Filipinas man-indipindinti. Nangwachà lintog à ananchay Constitution wi siyan kangatuwan wi lintog na kufilnu ta ilitauy Filipinas. Finangonchan Commonwealth wi siyan kufilnun na Filipinas ta simpuruy tawon wi nansakanaancha tan indipindinti. Finutusanchà Manuel L. Quezon à Prisidinti. À Manuel A. Roxas siyan Fisi Prisidinti. Na Amalikanu, iningkaw afus na diligaducha ta kufilnutau wi fumachang. Inturturuy na Amalikanun iwaarcha ta Filipinas.

NA TIMPUN NA SAPUN

Ad Yuropa ta achaní, ngannganin kufat. Na Amalikanu iningkaw na fadfadngancha. Iningkaw akon fadfadngan na Sapun. Na Amalikanu inigkachan achuy surchachucha ya armascha tan Filipinas. Ummunan Sapun namfumfa ta ilitauy Filipinas ad chaan pun na Amalikanu.

Nanlukin kufat ta namfumfaan na Sapun. Nan Filipinus ya Amalikanu impachaschay nakakufat ta Sapun. Ad-adchuwan na namfalin Girilya. Na Prisidintin nan Amalikanu impaalinà General Douglas MacArthur ad Philippines. Ummoy nantudtuchu ya nangarà surchachu, achiyot mangulin. Cha Prisidinti Quezon ya Fisinay Roxas, inyawidchan kufilnutaury Filipinas ad Amalika. Lawingonchay mansuku ta Sapun. Chummatong ad à General MacArthur achichaot nakakufat, ngim natoy ad à Quezon ta timpun na kufat, niyoros à Roxas ta kina Prisidinti.

Namparpalikat na Prisidinti ta timpun na kufat.

Ad-adchuwán na nayam-an ya nasakit wi taku. Nakurangan na takù maan, ngim na Amalikanu ad-adchuwán na imfachangchay pilak, maan ya akas. Finachanganchan taku ta somsomò na nayam-an ta Filipinas.

NAN INDIPINDINTI NAN FILIPINAS

Narpas ad nan kufat, nachauman na miyasimpuruy tawon wi imfakan na Amalikanu wi man-indipindintian nan Filipinas. Tinuttuwachan imfakacha. Miyapat na padchan na furan na Hulyu ta tawon na 1946, na padchan na Filipinas wi nan-indipindinti. Namfalin wi Republika nan Filipinas. Na Filipinus chichan ap-apu ya mangituray tan kufilnu. Finutusanchà Manuel A. Roxas à Prisidinti ya Elpidio Quirino à Fisi. Nakangput ad nan chuway tawon natoy à Prisidinti Roxas. Naiyoros à Quirino ta kina Prisidinti.

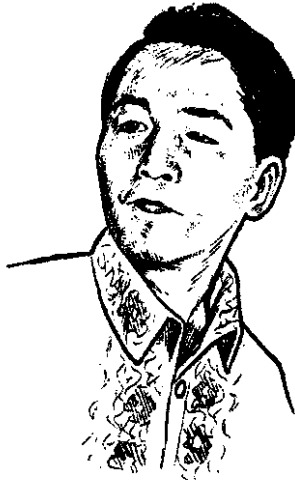
Na timpucha Roxas ya Quirinoy namprisidinti, kakkaasin taku ta agkakangputan na kufat. Foon pù nat-op na taku tan inadchon ya imfachang na kufilnu ya nampafaru ta

ilitau. Naaan na kapanunutancha tan kufilnu. Namfalin na uchum Sukfu. Isag nan iningkaw tan kailukuwan ya katakarokan. Na Sukfu chichan kumyunis. Achi pun pion na kufilnun na Filipinas. Pionchay orsan na kufilnutauy Dimukrasyà kumyunis.

Nafutusan à Ramon Magsaysay à Prisidinti. Impasukunan Sukfu. Inadchana chichà luta. Inadchon uchumi pioncha. Ad-adchuwan na inadchon Magsaysay wi mamfaru ta taku. Imparufusnan lutluta ta Filipinas wi man-uan na maid pun lutana. Siyan timpun na aachuwanna ummoy ad Mindanao, Viscaya, Cagayan ya uchumi awachan na araway luta. Chaan pun à natapus na kina prisidintina wò natòchag ta ipranuy nallukanana. Natoy a siya.

À Carlos P. Garcia siyan Fisi Prisidinti wi siyan niyoros. Siyan nafutusan tan ummoy wi panagfufutus. Na timpucha Quezon ya Roxas achi pun na taku napnok ta iwaar na kufilnu. Lummawing na kufilnutauy, ngumminan losani laklaku ya achun maid iwaarna. Pummigsan Sukfu asin.

Asin achi panagfufutus à prisidinti inafak Diosdado Macapagal à Prisidinti Garcia. Achi pun naaan na lilin na taku. Foon pù nat-opcha ta iwear na kufilnu. Namanpanunut à Ferdinand E. Marcos, wò nangkanchachatù kina prisidinti. Inafaknà Macapagal.

Prisidinti
Ferdinand E. Marcos

Mamfarun iwaar Marcos ta chamchamu. Achun impafarunay il-ili ya uswilaan. Achun naway ar-arsa. Achun inadchonay pilak à manturung na upisyalis à nampafaru ta il-ilicha. Asin achi panagfufutus siyan nafutusan à prisidinti. Siyan afus à namigwa nafutusan ta Filipinas ta kina prisidinti.

Na Filipinas mimbru ta grupu winnu organization ta nat-onat-oni nasyon. Nan anchanay grupu mamfinnachangcha, siyan ananchay United Nations Organization. Na Filipinas mimbru ta organization na nasyon ta chaya ya lakud ta mapan na lufung. Na anchanay nasyon achicha pu pion na kina kumyunis.

SINUN MIYANANI CITIZENS?

Nan miyanani citizens takuy umili ta tungkar ilicha. Chichan manuttuwa ya mangis-isu ya manlispiktu ta kufilnu ta ilicha. Na kufilnu fanfantayana ya fachangana nan citizensna.

Awad na marpu ta uchumi nasyon wi isun na Amalikanu. Foon pun chanà citizens ta Filipinas ngim mafalin wi mancitizenscha nu pioncha. Masapur wi patkonchan lintog ta nasyon na Filipinas. Masapur wi fayachanchan fukischa tan Filipinas ya lispiktuwonchan layabna. Nan Filipinas fantayana chicha isun nan mamantayana tan citizensna.

Ad-adchuwan nan lobfong nan tungkar osay citizen wi inadchon nan kufilnu. Anchanayan uchumi lobfong na tungkar citizen wi naatod.

NAN OSAY LOBFONG WI NAATOD TA
TUNGKAR CITIZEN TA FILIPINAS NAN
MANLISPIKTU TA LAYAB

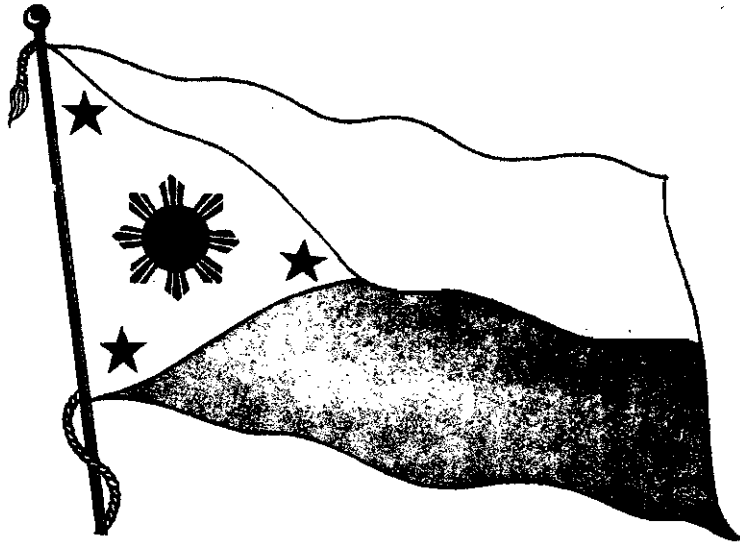
Losani nasyon, awad nan layabcha. Nan-ob-ofot wi layab. Nan Amalikanu nisafalin layabcha ta Filipinas. Nan annay layab siyan singyar ya mangisiad ta ili.

Nan ustuy oyyoon nan tungkar osay citizen, masapur patkona ya lispiktuwona nan layab nan nasyonna. Siyan osay

mangipail-ana wi patkona, chaychayawona ya lispiktuwona nan nasyonna, nan kufilnu ya katakuwana ta sangwanan na safali wi nasyon, safali wi taku ya Afuniyan. Annayan mangipail-an ya oyyoon na citizens wi manlispiktu tan layab:

1. Fantayantau wi mamfarun layab.
2. Nu makantan kantan nan Filipinas wi maipangatun layab sumiadtau umillong ya inaantaun fattutau.
3. Masapur wi achi pun matòchag na layab ta luta ya achi pun mausar à uros ya ain.

Sanan oyyoon na mamfaruy citizens wi manlispiktu ta layab. Mamfarunu panpanunuton chana ta oyyoon nu timpuna.

NA MAMFARUY OYYOON WI MAMFADFACHANG
À MANSOMSOMÒ À TARNA YA URNUS TA ILI

Awad otyan tarna ya urnus ta ili ta mamfarun matakuan na taku ta lufung. Waschi otyan osay taku ta matakuwana oyyoonan pionna ya lobfongna.

Na uniili ta tungkar osay ili, masapur wi mamfinnachangcha wi mangunud ya manuttuwa ta lintog. Masapur wi mamfADFACHANGchay mangipakinò tan ad-adchuwani lawing wi màràwa. Isun na pumatoy, man-akaw, ya mayyam-an ta uwan na uchumi taku. Nu achi pun na ufisyalis ya pupulis ilintog maid pun silfina.

Waschi otyan osa somsonan mamfaruy oy-oyyoonna. Awad na lobfongtauy oyyoon. Nu foon pù fumaruwan na isutauy taku wi afus na long-agtaù fumaru ya foon pù sapesap maid pun met laing silfina. Nu losan na taku mamfADFACHANG à fumaruwan na ilicha, à awad kasuratan ta lintog, awad na tarna ya urnus ta ili. Annan maapit na taku nu awad amasnè lintog ta tungkar ili ta lufung.

NA PANAGFAYAD TA FUKIS

Na fukis, siyan marpuwan na pilak na kufilnu. Kasapuran na kufilnun annay pilak. Siyan usarona wi mangipafaru ta ili ya taku. Siyan kapunà annan fukis wi fayfayachan nan atakutaku ta kufilnu.

Ad-adchuwan na iwaar na kufilnuy mausaran na fukis. Mausar ta uswilaan, uspitari, arsa ya man-ob-ofoti fumaruwan na ili ya taku. Nan man-iw-iwaar ta kufilnu, mansursuru ta uswilaan, fukis na marpuwana suwilchucha.

Nan takuy mamfayfayad ta fukis, ad-adchuwan na oyyoonchay fumachang ta kufilnu mipangkop ta panagfayad ta fukis. Sanan osay mampalikatan na kufilnuy mangipafaru ya mangwa ta fumaruwan na taku, nu achicha pu fumachang tan machakupan na fukis ta awad masonson à pilak. Ad-adchuwan na takuy achi pun mamfayad. Ad-adchuwan na mamfayad à sinnait wi lobfongchay mamfayad à chachakkor. Ad-adchuwan akon mansukil, mangisulib ta tinchaancha, fakturicha winnu indastricha ad achicha pun mamfayad ta fukischa.

Achi pu otyan marachaw na takuy mamfayad ta fukischa. Masapur wi tinawon na mamfayachancha. Na sichura achun achi pun mampàwà sichurana. Siyan osay marpuwan na fukis na tungkar citizen ta nasyon.

Mamfaru otyan nu losani taku, mansillsillasilcha mangatod ta lobfongcha wi adchon ta kufilnu wi fayad na fukis ta siya met laing na mausar ta fumaruwan na il-ilicha.

Anchanayan màway mangipail-an wi patkontau, chaychayawontau ya lispiktuwontau nan ilitau.

PAMBANSANG AWIT

Bayang magiliw
Perlas ng Silanganan
Alab ng puso
Sa dibdib mo'y buhay.

Ang kislap ng watawat mo'y
Tagumpay na nagniningning
Ang bituin at araw niya
Kailan pa ma'y di magdidilim.

Lupang hinirang
Duyan ka ng magiting
Sa manlulupig
Di ka pasisiil.

Lupa ng araw ng luwalhati't
pagsinta
Buhay ay langit sa piling mo
Aming ligaya na pag may mang-aapi
Ang mamatay ng dahil sa iyo.

Sa dagat at bundok
Sa simoy, at sa langit mong bughaw
May dilag ang tula
At awit sa paglayang minamahal.

ANG PILIPINAS

ANG PILIPINAS

Ang Pilipinas ay mayroong maliliit na pulo na napaliligiran ng tubig. Mahigit na pitong libo ang mga pulong ito.

Ang Pilipinas ay nagkaroon daw ng kaugnayan noong araw sa Tsina, ang bansa ng mga Intsik. Mayroong lupang nag-uugnay sa dalawang bansang ito. Ito ang pinagdaanan ng mga taga-Indonesia at mga Malay patungo sa Pilipinas. Sila ang mga unang dumayo dito sa Pilipinas. Ang mga nahuling dumating ay tinawid ang dagat sa pamamagitan ng balsa na tinawag na barangay.

ANG MGA UNANG TAO SA PILIPINAS

Ang mga Ita o mga Negrito ang mga unang taong nanirahan dito sa Pilipinas. Sila ay maliliit na taong may maitim na balat at kulot na buhok.

Sila ay nagpapalipatlipat sa iba't ibang bundok sa paghahanap ng makakain. Ang mga taong ito ay mahilig mangaso at mangisda. May mga Ita sa Panay, Palawan at

Zambales. Matatagpuan din ang mga taong ito sa iba't ibang bahagi ng Pilipinas.

ANG MGA TAONG NAGMULA SA IBA'T IBANG BANSA

INDONESIA

Ang mga taga-Indonesia ang unang nakarating sa Pilipinas. Sila ay matataas at malalaking tao. Matatangos ang ilong nila. Karamihan sa kanila ay nasa Apayao at mayroon din naman sa iba't ibang bahagi ng Pilipinas.

ANG MGA MALAY

Ang mga Malay ang mga ninuno ng mga taga-Bontoc, Kalinga at mga taga-Ifugao. Sila ay mga pagano. Marunong silang magtayo ng bahay, magsaka at magtanim ng mga makakain. Marunong silang gumawa ng bai-baitang na lupang siyang pinagtatamnan ng palay at magkaingin. Noong unang panahon, sila ang nagturo ng paggawa ng palayan at magkaingin.

Pagkaraan ng maraming taon ay nagsidating ang mga Malay na may pinag-aralan. May sarili rin silang pamahalaan. Sa bawa't grupo ay may namumuno, ang Datu at ang kaniyang tagasunod. Naninirahan sila sa mainit na kapatagan sapagka't nakapuwesto na sa kabundukan ang mga

naunang nagsidating. Sila ay ang mga Tagalog at mga Ilokano ngayon. Ang mga huling Malay na dumating ay ang mga Moro, at sa Mindanao sila nanirahan. Sila ang mga Muslim ngayon.

Ang mga nagsidating na ito ang mga taong nagsipanirahan sa Pilipinas, at nakahalo ng mga katutubo. Ang mga taong ito ay hindi Kristiyano hanggang sa dumating ang mga Kastila at Amerikano, na siyang tumulong sa kanila.

ANG PANAHOON NG MGA KASTILA

Sa Europa, ang matatalino at mayayamang tao ng sanglibutan ay nasa mga bansang Espanya at Portugal. Dila ang mga naunang dumating mula sa ibang nasyon. Hindi pa nila naririnig ang Pilipinas, maliban sa nabalitaan nilang sa lugar na ito maraming pananim na pampalasa. Ang mga pananim na ito ay ang sili, sibuyas, luya, paminta at marami pang iba.

Kanilang ipinadala si Magellan upang hanapin ang lugar na ito. Binigyan siya ng limang barko at maraming sundalo, at naglakbay siya sa karagatan hanggang matanaw ang isang pulo at dito siya tumigil.

Nang marinig ng isang puno ng mga Pilipino, si Lapu-lapu ang pagdating ng mga taga ibang bansa, sinalubong sila nito kasama ang mga sundalo at nakipaglaban. Napatay ni Lapu-lapu si Magellan sapagka't ayaw niyang dayuhin ng ibang tao ang Pilipinas.

Nang mamatay si Magellan, umalis ang pinuno ng mga Kastila at ang kaniyang mga kasama. Pinamunuan sila ni del Cano na nasa isang barko, at umikot sila sa kanilang dinaanan hanggang sa matagpuan nila ang kanilang pinanggalingan. Sila ang kauna-unahang mga taong nakalibot sa mundo. Kaya si del Cano ang nagsabing bilog nga ang mundo at hindi lapad.

Pagkaraan ng ilang taon, nagsidating ang iba pang mga Kastila. Pinatay din sila ng mga Pilipino. Naghanda ang hari ng Espanya at nagpadala ng kaniyang mga sundalo, sa pamumuno ni Legaspi. Hindi nakipaglaban ang mga Pilipino sa mga Kastila dahil kakaunti ang kanilang sandata. Ang mga Kastila ay tumigil at nanirahan sa ating bansa. Tinawag nilang Pilipinas ang ating bansa bilang parangal sa kanilang haring si Don Felipe. Sila ang nagmay-ari sa bansang Pilipinas.

Napakahirap ng naging buhay ng mga Pilipino sa ilalim ng pamamahala ng mga Kastila. Ang mga lupa at bukirin ng mga Pilipino ay pinaghati-hati ng hari ng Espanya at

ibinigay sa mayayaman niyang mamamayan, at ipinasaka sa mga Pilipino ang kanilang bukid. Kulang pa para sa pagkain ng mga Pilipino ang bahaging ipinagkakaloob sa kanila. Nalubog sa utang ang mga Pilipino. Ang ilan sa mga Pilipino ay ipinadala sa ibang mga bansa upang magtrabaho para sa kapakanan ng mga Kastila. Ang tanging kabutihan napakinabang ng mga Pilipino ay ang mga punong kahoy, ginto at ibgang kayamanang nahuhukay sa lupa. Ipinadadala nila ito sa kanilang bansa at kanilang ipinagbibili ang ilan sa mga ito.

May isang mabuting bagay na dinala ang mga Kastila sa Pilipinas. Isa sa kanilang layunin sa pagdayo rito ay upang gawing Kristiyano ang mga Pilipino. Dinala nila ang kanilang mga pari upang gawin ito. Ito ang dahilan kung bakit maraming malalaking simbahang Katoliko ang natayo rito. Nagtayo rin sila ng mga paaralan at mga ospital, nguni't hindi ito sapat itakip sa kalupitang ginawa nila sa mga Pilipino.

Nang si Jose Rizal, isang napakatalinong tao, ay makapag-aral, sumulat siya ng mga aklat. Nagsulat siya tungkol sa masasamang gawain ng mga Kastila sa Pilipino. Nais niyang ipabatid sa mga Pilipino na masama ang trato sa kanila ng pamahalaan ng mga Kastila, kaya kung maaari ay umalis ang mga Kastila sa Pilipinas. Nang malaman ng mga Kastila na si Jose Rizal ay isang taong matalino, sila ay natakot. Kanilang ikinulong at ipinabaril si Jose Rizal sa Luneta

sa Maynila. Namatay si Jose Rizal nguni't ang mga isinulat niya ay nanatiling buhay. Itinuro ang mga ito sa mga Pilipino na sundin at ipagpatuloy ang kaniyang gawain. Maraming matatapang na Pilipino ang sumunod sa kaniyang lumaban sa mga Kastila. Sila ay sina Aguinaldo, Bonifacio, Mabini at marami pang iba. Sila ay naging mga bayani na dinakila noon hanggang sa ngayon. Nguni't si Jose Rizal ang siyang pinakadakila sa kanilang lahat sa bansang Pilipinas.

Mahigit na tatlong daang taong naging kahabaghabag ang katayuan ng mga Pilipino sa ilalim ng pamamahala ng mga Kastila, hanggang sa dumating ang mga Amerikano na nakipaglaban sa kanila. Ang mga Pilipino ay kasalukuyang nakikipaglaban noon sa mga Kastila. Nagtulungan ang mga Pilipino at ang mga Amerikano at nagapi nila ang mga Kastila.

Pagkaraan ng digmaan, sinabi ng mga Pilipino sa mga Amerikano na iwan na nila ang bansang Pilipinas. Nais nilang pamahalaan ang sarili nilang bansa. Nguni't ayaw umalis ng mga Amerikano sa Pilipinas, dahil nais nilang manatili dito at makatulong sa ikauunlad at ikabubuti ng mga tao.

Ilang matatapang at tusong Pilipino ang lumaban sa kanila. Ang mga namuno ay sina Aguinaldo, Antonio Luna, del Pilar, Mabini at iba pa. Ang kakulangan nila sa sandata ang siyang naging hadlang upang sila ay makipaglaban, nguni't

ginawa nila ang lahat na kanilang magagawa hanggang mahuli si Aguinaldo ng mga Amerikano, at sumuko ang mga Pilipino.

ANG PANAHON NG AMERIKANO

Sa pamamahala ng mga Amerikano inayos nila ang mga paaralan, ospital at mga daan. Ipinasok nila ang bagong relihiyon, na tinatawag nilang Anglikan. Pinahimpil nila ang kanilang mga kawal sa Pilipinas. Ang mga ito ay nasa Baguio, Cavite, Pampanga at sa iba pang lugar.

Umunlad ang Pilipinas. Maraming mga tao ang nakapag-aral, at nagsimulang mag-isip kung papaano uunlad ang pamahalaan sakaling umalis na ang mga Amerikano sa Pilipinas. Ang umisip nito ay sina Manuel L. Quezon, Manuel Roxas at Elpidio Quirino. Muli nilang sinabi sa mga Amerikano na kailangang lisanin na nila ang Pilipinas. Kaya't sinabi sa kanila ng mga Amerikano, 'Upang mapamahalaan ninyo ang sarili ninyong bansa.' Binigyan nila ang mga Pilipino ng sampung taon upang makapaghanda at maging isang bansang malaya.

Sila ay gumawa ng mga batas na kanilang tinawag na Saligang-Batas, na siyang pinakamataas na batas ng pamahalaan ng Pilipinas. Itinatag nila ang isang pamahalaan ng Komonwelt na tumagal ng sampung taon, bilang pamamaraan ng isang pamahalaang Pilipino. Si Manuel L. Quezon ang siyang nahalal na Pangulo at si Manuel A. Roxas naman ang

pangalawang Pangulo. May mga kinatawan ang mga Amerikano sa pamahalaang Pilipinas upang tumulong lamang sa mga namumuno.

ANG PANAHON NG MGA HAPON

May digmaan sa Europa at sa mga kanugnog na bansa. Nasangkot ang Amerika at ganoon din ang Hapon. Naglagay ang Amerika ng kanilang mga sandata at mga kawal sa bansang Pilipinas. Unang binomba ng mga Hapon ang Pilipinas nguni't hindi ito namalayan ng mga Amerikano.

Sa pagbombang ito ng mga Hapon sa Pilipinas nagsimula ang digmaan. Tinulungan ang mga Amerikano ng mga Pilipino laban sa mga Hapon at dumami ang mga gerilya. Pinadala ng Pangulo ng Amerika si Heneral MacArthur sa Pilipinas, nguni't siya ay umuwi upang kumuha ng mga kawal at nagbalik sa Pilipinas. Sina Pangulong Quezon at Pangalawang Pangulong Roxas ay lumikas sa Amerika sapagka't ayaw nilang sumuko sa mga Hapon. Nang dumating si Heneral MacArthur ay lumaban na sila sa mga Hapon. Namatay si Pangulong Quezon nang panahon ng digmaan at humalili si Roxas, ang kanyang Pangalawang Pangulo. Nahirapan ang Pangulo nang panahon ng digmaan. Marami ang napinsala at marami ang nangamatay at marami ang nagkasakit. Nagkulang sa pagkain nguni't nagbigay ang mga Amerikano ng tulong, pagkain at pananalapi. Tinulungan nila ang Pilipinas dahil sa laki ng napinsala.

ANG KALAYAAN NG PILIPINAS

Pagkaraan ng digmaan, dumating ang panahon upang ang Pilipinas ay magkaroon na ng kalayaan, sapagka't sumapit na sila sa ika-sampung taon, na siyang napagkasunduan nila ng mga Amerikano. Ang kanilang pangako ay natupad. Ito ay noong ika-4 ng Hulyo, 1946, ang araw ng Kalayaan ng Pilipinas. Ang Pilipinas ay naging isang Republika. Mga Pilipino na ang namumuno sa pamahalaang Pilipinas. Inihalal nila si Manuel A. Roxas bilang Pangulo at si Elpidio Quirino, ang kaniyang pangalawang Pangulo. Pagkalipas ng dalawang taon, namatay si Roxas. Si Elpidio Quirino, ang kaniyang pangalawang Pangulo ang siyang naging Pangulo. Nang panahon nina Roxas at Quirino bilang mga pangulo, kahabaghabag ang mga Pilipino, dahil katatapos pa lamang ng digmaan. Hindi nasiyahan ang mga tao sa ibinibigay na tulong ng pamahalaang Pilipinas. Nawala ang kanilang katapatan sa pamahalaang Pilipinas. Ang iba sa kanila ay naging Huk, lalo na yaong mga nasa kapatagan, ang mga Ilokano at Tagalog. Ang mga Huk ay ang mga komunistang ayaw sa pamahalaan ng Pilipinas. Nais nilang ipalit sa pamamaraan ng pamahalaan ang komunista.

Si Ramon Magsaysay ay nahalal bilang Pangulo, at sa kaniyang panahon ay pinasuko niya ang mga Huk. Sila ay binigyan niya ng lupa upang sakahin at iba pa nilang mga pangangailangan. Marami siyang ibinigay na biyaya sa mga tao. Binigyan ng mga palanas na lupa ang mga walang lupa.

Nang panahong ito nagsitungo ang maraming tao sa Mindanao, Vizcaya, Cagayan at iba pang lugar upang sakahin ang mga malalaking lupang hindi nasasaka. Pinabuti niya ang pamahalaang Pilipinas. Hindi pa natatapos ang panahon ng kaniyang panunungkulan nang siya ay mamatay sa pagbagsak ng eroplanong kaniyang sinasakyan. Sumunod na Pangulo ang Pangalawang Pangulong Carlos P. Garcia nang mamatay si Magsaysay. Nang panahon nina Quezon at Roxas, ang mga tao ay hindi nasisiyahan. Ngayon ay lalong sumama ang pamahalaan. Lalong tumaas ang halaga ng mga bilihin at naragdagan ang nawalan ng hanapbuhay. Dumami na naman ang mga Huk katulad ng dati.

Nang sumunod na balalan, tinalo ni Diosdado Macapagal si Pangulong Garcia. Hindi na naman nasiyahan ang mga tao sa ayos ng pamahalaan. Inisip at minithi ni Ferdinand E. Marcos na kumandidato sa pagkapangulo at natalo naman niya si Macapagal.

Ang unang panahon ng kaniyang panunungkulan ay naging mabuti. Ang maraming paaralan, mga ospital, mga daan at mga baryo ay naayos. Pinigyan niya ng salapi ang mga namumuno ng bayan upang gamitin sa ikauunlad ng kanilang lugar. Nang matapos ang panahon ng kaniyang panunungkulan, siya ay muling nahalal. Siya lamang ang pangulong makalawang nahalal.

Ang Pilipinas ay kaanib sa Samahan ng mga Bansang Nagkakaisa. Ang mga kaanib ng samahang ito ay nagtutulungan. Ang Pilipinas ay kasama sa kapwa timog at hilaga, ayon sa mapa ng mundo. Ang bansang ito ay hindi kasangayon sa pamamaraan ng pamahalaan ng komunista.

SINO ANG MGA MAMAMAYAN?

Ang tinatawag na mamamayan ay iyong mga taong naninirahan sa kanilang sariling bansa. Sila ay dapat sumunod at gumalang sa pamahalaan ng kanilang bansa. Tumutulong ang pamahalaan sa mga mamamayan nito.

May mga taong nanggaling sa ibang bansa, katulad ng mga Amerikano. Sila ay hindi mga mamamayang Pilipino, nguni't kung nais nila, sila ay maaaring maging mamamayang Pilipino. Nguni't kailangang sumunod naman sila at maging tapat sa Pilipinas. Kailangang magbayad sila ng buwis sa pamahalaang Pilipinas at igalang nila ang watawat ng Pilipinas. Tutulungan sila ng pamahalaang Pilipinas katulad ng mga mamamayang Pilipino.

Ang pamahalaan ay nagkakaloob ng maraming karapatan sa mga mamamayan. Isa sa mga karapatan ay ang paggalang sa watawat. Lahat ng bansa ay may sariling watawat, nguni't ito ay magkakaiba. Ang watawat ng Amerika ay iba sa watawat ng Pilipinas. Ang watawat ay kumakatawan sa bansa. Ang mabuting

bagay na magagawa ng isang mamamayan ay sundin at igalang ang watawat ng kaniyang bansa. Sa ganitong paraan niya maipakikita na siya ay sumusunod at gumagalang sa kaniyang bayan sa pamahalaan at sa kanyang kapwa mamamayan sa paningin ng bayan, ng ibang tao at lalo na ng Diyos.

Narito ang mga tungkulin ng bawa't mamamayan na kaniyang dapat gawin bilang paggalang sa watawat:

1. Tingnan at pangalagaan ang watawat.
2. Kapag kinakanta ang Pambansang Awit at itinataas ang watawat, tumayo ng tuwid at alisin ang sombrero.
3. Hindi dapat mahulog o sumayad sa lupa ang watawat at hindi dapat gawing kumot o saya.

Ito ang mga bagay na nararapat gawin ng isang mamamayang gumagalang sa watawat. Mainam na matandaan ito upang tuparin niya ito sa wastong paraan.

ANG MABUBUTING BAGAY NA NARARAPAT NATING GAWIN
UPANG MAGING PAYAPA ANG ATING BAYAN

Upang mabuhay nang maayos ang mga tao sa daigdig, nararapat na maging payapa ang buong bansa. Ang bawa't isa ay dapat gumawa ng inaakala niyang kabutihan.

Ang mga tao sa baw't pamayanan ay nararapat magtulungan upang sumunod at tumalima sa batas. Kailangang tumulong sila upang masugpo ang mga masasamang gawain, tulad ng pagpatay, pagnanakaw at pagsira ng ari-arian ng iba. Walang kabuluhan ang lahat kung hindi mapananatili ng mga pinuno ng pamahalaan at alagad ng batas ang kapayapaan ng bansa.

Ang lahat ng tao sa baw't pook ay nararapat magtulungan sa mabuting paraan. Hindi natin dapat gawin ang anumang inaakala nating hindi makabubuti sa ibang tao. Kung ang lahat ay magtutulungan sa ikabubuti ng pamayanan tayo ay magkakaroon ng kapayapaan. Ang lahat ay tunay na makikinabang kapag gagawin ito ng balana.

ANG PAGBABAYAD NG BUWIS

Sa buwis nanggagaling ang salapi ng pamahalaan. Mahigpit na kailangan ng pamahalaan ang salapi. Ginugugol sa pagpapabuti ng mga lugar at kalagayan ng tao. Ito ang siyang dahilan kung bakit tayo ay nagbabayad ng buwis sa pamahalaan.

Ang buwis na ito ay ginugugol para sa maraming gawain ng pamahalaan. Gugugulin ito sa pagpapatayo ng karagdagang mga paaralan, ospital, kalsada at iba pang kabutihan para sa

mga tao. Dito rin kukunin ng ating mga pinuno at mga kawani ng pamahalaan ang kanilang suweldo.

Ang mga taong nagbabayad ng buwis ay tunay na nakatutulong sa pamahalaan. Mahihirapan ang pamahalaang ayusin ang mga pamayanan kung hindi tayo tutulong sa pagbabayad ng buwis. May mga taong ayaw magbayad ng buwis. May mga taong maliit na halaga lamang ang ibinabayad gayong kaya nilang magbayad ng lalong malaking halaga. Marami ring tao ang ikinakaila ang kanilang negosyo, tulad ng pagawaan o industriya at hindi na nagbabayad ng buwis.

Hindi tayo dapat maantala sa pagbabayad ng buwis. Dapat natin itong bayaran taun-taon. Kailangang kumuha tayo ng sedula, ito ay isa sa mga pinagkukunan ng salapi ng bayan.

Makabubuti kung tutulong tayo tulad sa pagbabayad ng buwis, dahil ibabalik din sa atin ng ating bayan ang tulong na ito sa pamamagitan ng mga pagbabago.

Ito ang mga bagay na nararapat nating gawin upang ipakita natin na gumagalang at sumusunod tayo sa ating bansa.